

УДК [378.091.21:373.2]:316.647.5

ВАЛЕНТИНА ЛЯПУНОВА

Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

**ВИКОРИСТАННЯ ДІАЛОГІЧНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ
У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ
ДО ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Подано огляд діалогічних методів навчання, які можуть використовуватися в процесі професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності у дітей дошкільного віку. Розкрито специфічні особливості використання в освітньому процесі вищих найбільш поширених з них. Наголошується на необхідності гармонійного співвідношення монологічних та діалогічних методів навчання.

Ключові слова: діалогічні методи, диспут, кейс-метод, портфоліо, ігрові методи, тренінг, модерація

Постановка проблеми. Формування готовності майбутнього вихователя до формування толерантності у дітей дошкільного віку належить до числа найменш досліджуваних проблем, хоча має ґрунтовну загальнотеоретичну базу як в філософських, так і в працях, присвячених питанням формування готовності майбутнього вихователя до педагогічної діяльності в цілому. У теоретичному плані це проблема розробки системи формування готовності майбутнього вихователя до формування толерантності у дітей; у практичному плані – проблема обґрунтування змісту і методів формування готовності майбутнього вихователя до формування толерантності у дітей дошкільного віку. Потреба заповнити вказану прогалину в науковому знанні визначає актуальність даної статті.

Аналіз останніх досліджень. Проблема толерантності – порівняно нова у вітчизняних наукових дослідженнях. Започаткована А. Асмоловим, З. Бондиревою, В. Лекторським, вона отримала розвиток в роботах Л. Байбородової, Р. Безюлевої, Р. Валітової, О. Гриви, Ю. Клепцової та ін.

Нами проаналізовано сучасні педагогічні технології, спрямовані на підготовку майбутніх вчителів до формування толерантності учнів (Н. Асташова, Н. Бирко, І. Залесова, А. Калітова, Н. Кудзієва, Н. Макарова, О. Орловська, А. Погодіна та ін.). Професійна підготовка в цих дослідженнях здійснювалась сукупністю притаманних їй специфічних методів. Досліджень, присвячених професійній підготовці майбутніх вихователів до формування толерантності у дітей

дошкільного віку, започатковано не було, чим і зумовлена **мета** нашої статті – розкрити особливості використання діалогічних методів у професійній підготовці майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Традиційно метод навчання визначають як спосіб взаємозалежної і взаємообумовленої діяльності педагога й студентів, спрямованої на реалізацію цілей навчання або як систему цілеспрямованих дій педагога, які організують пізнавальну й практичну діяльність студентів і забезпечують розв'язання завдань навчання [1, с. 185]. Однак таке визначення залишається абстрактним і дає уявлення тільки про загальну модель діяльності, не розкриваючи специфіки діяльності, способу управління, а головне – процесів оволодіння знаннями і розвитком. Вибір провідної методичної системи навчання дуже індивідуальний і варіативний.

На думку В. Ортинського, при виборі методів навчання варто враховувати ряд основних чинників, а саме: 1) провідні цілі навчання й виховання, а також конкретні завдання вивчення теми, розділу; 2) характер начального матеріалу, його освітні, розвивальні можливості; 3) рівень підготовленості, інтересу до засвоюваного матеріалу в студентів. До додаткових чинників та умов можна зарахувати: ліміт часу, рівень розвитку студентів, так званий інтелектуальний рівень розвитку колективу, наявність устаткування й дидактичних засобів, можливості й переваги викладача [1, с. 194].

У дослідженнях Н. Бирко, І. Залесової, О. Зарівної, А. Калітової, Н. Кудзієвої, Н. Макарової, О. Орловської, А. Погодіної та ін. приділяється увага ефективним методам формування готовності майбутнього педагога до формування толерантності у дітей, визначаються напрями діяльності викладача з формування готовності майбутнього педагога до розвитку толерантності дітей. Напрямами діяльності викладача є: 1) формування уявлень студента про толерантність, толерантної особистості і т. д.; мета – формування системи знань про толерантність, толерантні відносини і т. д.; методи: лекції, бесіди, доповіді, диспути, дискусії і т. д.; 2) формування ціннісних орієнтацій студента; мета – нормалізація суб'єктивної ціннісної системи студентів; методи: пояснення, переконуючий вплив, метод позитивного прикладу; 3) формування досвіду діяльності студента з розвитку толерантності у дітей; мета – розвиток рефлексивно-ціннісного ставлення майбутнього педагога до дітей за критерієм цінності толерантності; методи: створення ситуацій морального вибору, ситуації рефлексивної поведінки і діяльності, розв'язання педагогічних завдань.

Взявши за основу думку про те, що самостійне породження знання – процес набагато привабливіший і продуктивніший в освітньому сенсі, ніж репродуктивне відтворення готових теоретичних схем, ми визначили завдання мінімізувати використання традиційного викладання лекційного матеріалу.

Виходячи з власного практичного досвіду аудиторного й позааудиторного навчання студентів, ми погоджуємося з Н. Асташовою [3], що найбільш точно орієнтованими на розвиток толерантності і підготовки студентів до формування толерантності дітей дошкільного віку є такі методи, що мають в своїй основі діалогічне підґрунтя, являються особистісно-орієнтованими і рефлексивними.

Діалогічний досвід – явище складне і неодноразово повторюване. Особливості діалогу, закладені в ньому як формі спілкування, роблять його могутнім засобом виховання і розвитку толерантності.

До найбільш використовуваних методів, що мають діалогічну основу, в практиці підготовки педагогів належать дискусії, кейс-метод, методи проектної діяльності, розвитку критичного мислення, технологія порт фоліо, тощо. Не зупиняючись детально на їх концептуальних ідеях, покажемо, яким чином ці

методи сприяють вихованню толерантності і можуть бути використані в професійній підготовці майбутнього вихователя до формування толерантності дітей дошкільного віку.

Так, головна мета дискусії як однієї з форм діалогічного навчання полягає у розвитку комунікативної і дискусійної культури в процесі пошуку істини. Використовуючи діалог і дискусію в якості елементів різних технологій квазіпрофесійної та навчально-професійної діяльності, викладач створює підґрунтя для розвитку розумової діяльності майбутніх спеціалістів, їх самостійності та узгодженості дій у спільному пошуку істини, стимулює у них потребу в самовизначенні. Вміло організована дискусія є найважливішою методичною формою розвитку толерантності, оскільки всі форми дискусії здатні стимулювати ініціативу і продуктивний обмін ідеями; розвивати рефлексивне мислення; спонукати до пошуку адекватної аргументації і різних способів вираження думки; підвищувати сприйнятливість та толерантність до нових ідей; вчити бачити явище об'ємно і багатопланово. Успіх дискусії багато в чому залежить від наявності контакту між учасниками, їх виступу на рівних і підтримки вільного обміну думками [3, с. 78].

Дебати – форма навчання спілкування, спосіб організації виховної та навчальної роботи, що дозволяє тренувати навички самостійної роботи з літературою та джерелами, відпрацьовувати вміння ведення спору і відстоювання власної точки зору з урахуванням того, що і протилежна позиція має право на існування [4, с. 220]. Метод розвиває вміння діяти раціонально, слухати і розуміти, керувати своїми емоціями, бути об'єктивним, неупередженим, комунікабельним і, найголовніше, вміння говорити правду і мати сміливість визнавати свою неправоту, що, на наш погляд, неможливе без визнання толерантності принципом діяльності особистості.

Одним із найбільш важливих умінь, що розвиваються в результаті ведення дебатів, є здатність мислити критично. Навчаючись цьому розумовому процесу, люди набувають здатність до аналізу сильних і слабких сторін протилежних точок зору і вміння поставити себе на місце іншого; розуміння того, що почуття являють собою реакцію на ситуацію, і що вони були б іншими, якби ставлення до ситуації було іншим; до усвідомлення меж своїх пізнань і схильності до упереджень; до спілкування і справедливого ставлення до людей, що виражають непопулярні ідеї або переконання.

І. Кривошапка до найбільш ефективних методів відносить переконання, навчання, бесіду, дискусії, диспути, пояснення – з метою формування у майбутніх вихователів необхідних знань, морально-етичних установок щодо толерантності, активізації їхньої пізнавальної діяльності, розвитку комунікативних умінь; навчально-педагогічні та рольові ігри, мозковий штурм, аналіз та моделювання педагогічних ситуацій, розв'язання творчих завдань – із метою виховання у студентів позитивного, відповідального ставлення та поваги до обраної професії, педагогічної культури, такту та педагогічної етики; формування умінь створення сприятливої атмосфери взаємодії з суб'єктами педагогічного впливу; соціально-психологічний тренінг із метою автоматизації навичок гуманістичної педагогічної взаємодії: міжособистісного спілкування, рефлексії, прогнозування, емпатії, педагогічної техніки, педагогічного такту як елементів педагогічного впливу; створення сприятливої атмосфери у взаємодії з суб'єктами педагогічного впливу, здатності самостійно добирати та адаптувати педагогічні методики й технології організації толерантної педагогічної взаємодії, а також використовувати їх на основі новаторського підходу в професійній діяльності [5, с. 14].

Т. Коваль, окрім зазначених, називає підготовку та захист проектів, метод «мікрофон», метод аналізу проблемних педагогічних ситуацій, аналіз джерел, демонстрація діафільмів, відеофільмів та кінофільмів [6, с. 10].

А. Погодіна [7] до ефективних відносить відеометод, відвідування центрів народної культури, що сприяють зміцненню зв'язку теорії з практикою, формуванню толерантного ставлення до представників інших націй; методи аналізу соціальних явищ і виховних ситуацій, спрямовані на проблематизацію викладу матеріалу, розвиток критичного мислення, ціннісного ставлення до проблеми; методи учнівського цілепокладання, планування, самооцінки, рефлексії, які дають змогу студентам конструювати своє вивчення проблеми.

Дамо більш детально характеризує методи, в основі яких лежить діалогічність і взаємодія всіх учасників освітнього процесу.

Кейс-метод, (від англ. case method, case-study) (аналіз конкретних ситуацій, метод конкретних ситуацій, кейс-стаді, метод ситуаційного аналізу) – метод навчання, який використовує опис реальних професійних, соціальних ситуацій. Технологію кейс-стаді часто порівнюють з діловою або рольовою грою.

Специфічні ознаки методу: наявність моделі соціальної системи (ситуації), стан якої розглядається в деякий дискретний момент часу; колективне вироблення рішень; альтернативність розв'язків; єдина мета у виробленні рішень; наявність системи групового оцінювання діяльності; наявність керованого емоційного напруження тих, хто навчається.

Існують різні класифікації кейсів (ситуацій). Кейси можна підрозділити на:

- 1) навчальні і науково-дослідні;
- 2) короткі та тривалі;
- 3) сюжетні і безсюжетні;
- 4) кейс в режимі від минулого до теперішнього і прогностичний кейс;
- 5) кейси можуть бути ситуаціями-ілюстраціями, ситуаціями-вправами, ситуаціями-оцінками, ситуаціями-проблемами;
- 6) представлені в друкованому вигляді або на електронних носіях;
- 7) кейс може містити текстовий матеріал (інтерв'ю, характеристику результатів дослідження, статтю, художній текст), ілюстративний матеріал (фотографії, діаграми, таблиці, фільми, аудіозаписи);
- 8) за джерелом (життєвий, навчальний, науковий). Найбільш популярними є кейси, які навчають вирішенню проблем, в яких рішення має бути зроблено на основі недостатньої або надлишкової інформації, описаної в кейсі [8, с14].

Ділова гра (Д. г.) (рольова гра, розігрування ролей, ігрові технології, дидактичні ігри, ігрові методи навчання) – імітаційна гра, в якій відтворюється справжня діяльність конкретних працівників. Д. г. має чіткі етапи: підготовчий; вступний; ігровий; завершальний. До формальної частини Д. г. відносять: мету гри; спосіб оцінки ступеня досягнення мети; формальні правила гри; мету модельованих підсистем. До неформальної частини Д. г. відносять такі елементи: учасників гри; неформальні правила гри; круг. Елементи Д. г. можна об'єднати в такі основні блоки: цілеспрямованість (для чого проводиться гра); об'єктивно-ситуаційний блок (що моделює); ігровий блок (хто грає); рольовий (як імітується діяльність у межах одного ігрового етапу); блок результатів (що досягається при завершенні); теоретичний блок.

Рольова гра – спрощена модифікація Д. г., що моделює простішу проблему професійної, навчальної діяльності. У процесі Р. г. відбувається знайомство з новими для учасників ролями (наприклад, керівника групи); потім опановуються нові форми спілкування і засоби схвалення рішень. «Гравці», спілкуючись один із одним, емоційно реагують, виявляють пізнавальний інтерес

до проблеми і до самих себе. Р. г. починається з аналізу конфліктної ситуації. Викладач ставить перед учасниками завдання щодо схвалення рішення в загальних рисах. Потім між учасниками розподіляються ролі й після невеличкої підготовки проводиться ігровий етап і післярольовий аналіз. Групі експертів викладач доручає фіксувати роботу кожного учасника, його поведінку, креативність, адекватність засобів спілкування тощо. Готуючи і проводячи Р. г., викладач має бути готовий у будь-який момент включитися в неї і на деякий час замінити персонаж.

Ігрові технології – така організація навчального процесу, коли суб'єкт навчання включається у навчальну гру.

Дидактичні ігри (Д. і.) – спеціально створені чи пристосовані для цілей навчання ігри. Системи Д. і. вперше розроблено для дошкільної освіти Ф. Фребелем, М. Монтесорі, для початкового навчання – О. Декролі. З 80-х рр. ХХ ст. широко застосовують ділові ігри. У педагогічній освіті застосовують специфічний різновид ділових ігор – педагогічні ігри, які ґрунтуються на моделюванні педагогічних ситуацій (наприклад, моделювання фрагмента заняття, тобто мікрОВикладання), рольовому розігруванні. У вітчизняній практиці професійного педагогічного навчання використовуються організаційно-діяльнісні ігри, спрямовані на рефлексію основ професійної діяльності (наукової, організаційної, виховної тощо).

Ігрові методи навчання – імітаційні методи активізації навчально-пізнавальної діяльності. Ігровий характер навчально-пізнавальної діяльності дає змогу ознайомитися зі специфікою й особливостями професійної діяльності, а також сприяє відчуттю своєї ролі в ній. Ці методи навчання суттєво допомагають закріпленню й поглибленню знань, отриманих під час бесід, лекцій, розповідей, семінарів, практичних занять, удосконаленню практичних навичок та умінь, творчому використанню у вирішенні професійних проблем, створенню умов для активного обміну досвідом. Основна функція цих занять полягає в навчанні шляхом дій (чим ближча ігрова діяльність суб'єктів навчання до реальної ситуації, тим вища її навчально-пізнавальна ефективність). Основними різновидами ігрових методів є інсценування і ділові ігри. Метод інсценування має багато спільного з театром, який викликає сильні почуття, впливає на емоційно-вольову сферу особистості. Характерними особливостями цього методу є: ознайомлення учасників заняття з конкретною дидактичною ситуацією, яка найбільш повно відповідає професійній діяльності та потребує вирішення; надання їм ролей конкретних посадових осіб, які існують в реальній ситуації; розподіл цих ролей між суб'єктами навчання.

Модерація (С. Маслова, В. Нікітін, Н. Суртаєва) (італ. *moderare* – пом'якшення, стримування, поміркованість) – технологія групової роботи, метою якої є досягнення ефективного рівня ділової комунікації у демократичному плануванні та стимулюванні в умовах активної участі студентів. Уперше обґрунтовується метод у 80-х рр. минулого століття (К. Klebert, E. Schreder, W. Straub). Модерація має такі характеристики: зосереджена на конкретній проблемі; орієнтована не на характерну, а на кооперацію; виключає формальний контроль та оцінку; містить способи діяльності, які вказують шлях розв'язання проблеми для групи; створює психологічно комфортні умови для суб'єктів професійної діяльності.

Риси модерації (М.): не пов'язана з поетапним навчанням і формуванням окремих компетенцій (як тренінг); використовуються внутрішні ресурси (синергетичний ефект групової роботи). Технологічний бік М. пов'язаний з виконанням таких умов: чисельний склад групи – 4–12 осіб; нейтральна позиція

модератора; розміри кімнати дають змогу учасникам групової роботи вільно пересуватися і водночас добре бачити візуалізований матеріал; робочий процес здійснюється з використанням базових процесів (вербалізації, презентації, зворотного зв'язку).

Навчання у співробітництві спрямоване на формування певних навичок та умінь, засвоєння понять, академічних і професійних знань, передбачених програмою, або на організацію проектної діяльності майбутніх педагогів із подальшою дискусією. Технологічні модифікації цього методу: «навчання в команді»; «пилка» (англ. Jigsaw, автор – Еліот Аронсон); «вчимося разом» (англ. Learning Together, автор – Девід Джонсон, Роджер Джонсон); дослідницька робота у групах (автор – Шломо Шаран).

Тренінг (В. Захарова, С. Макшанов, О. Пехота, Г. П'ятакова, К. Фопель). (англ. Training — навчати, виховувати) – вид навчальної гри з метою запланованого процесу модифікації (зміни) ставлення, знання чи поведінкових навичок того, хто навчається, через набуття навчального досвіду, досягнення ефективного виконання в одному виді діяльності або в певній галузі. Переваги тренінгових методів навчання – максимальне наближення навчального заняття до реальних ситуацій; активізація суб'єктів навчання.

Види: партнерського спілкування, сенситивності, креативності, що пов'язані з психогімнастичними вправами, націленими на формування та розвиток умінь, навичок і настанов ефективного спілкування.

Метод портфоліо [7] розуміється як набір робіт студентів, спланована раніше індивідуальна добірка їх досягнень. По-перше, призначення портфоліо полягає в систематизації особистих досягнень студентів у тій чи іншій сфері діяльності. У зв'язку з чим діяльність для студента повинна бути актуальною, відомою йому, особистісно прийнятною, а саме портфоліо може мати тематичну або проблемну спрямованість. По-друге, діяльність з оформлення портфоліо повинна бути заздальгідь спланованою, продуманою і цілеспрямованою як педагогом, так і студентами (усвідомлення кінцевого результату і визначення того, для чого здійснюється дана діяльність, планування дій з організації роботи над портфоліо, визначення допоміжних матеріалів, підсумкової форми надання захисту портфоліо тощо). Отже, робота над портфоліо може бути розглянута в аспекті технології навчання, в тому числі і професійного.

У системі підготовки студентів до виховання толерантності у дітей технологія портфоліо використовується і для вирішення завдання з розвитку мотивації майбутніх вихователів до самостійного дослідження, пробудження у них інтересу до організації означеного виду діяльності в особистій педагогічній практиці.

Однак при організації навчання з використанням широкого спектра методів і прийомів важливо дотримуватися принципу оптимальності, який передбачає гармонійне співвідношення теоретичних і практичних форм навчання; монологічних, діалогічних і полілогічних форм занять (монолог доцільний як інформаційний засіб, а як засіб навчання повинен породжувати нові думки, гіпотези, проблеми, стимулювати діалог, інакше може бути сприйнятий як прояв педагогічної безпорадності); занять з вивчення та рефлексії педагогічного та управлінського досвіду; оволодіння компетенціями відповідно до професійного стандарту педагога, в якому однією з трудових функцій педагогічної діяльності з реалізації програм дошкільної освіти визначається розвиток професійно значущих компетенцій, необхідних для вирішення освітніх завдань розвитку дітей.

Висновки. Реалізація змісту підготовки вихователів до ФТДДВ відбувається через технологію, що включає в себе систему таких методів навчання, що мають

в своїй основі діалогічне підґрунтя, являються особистісно-орієнтованими і рефлексивними, дають змогу мінімізувати використання традиційного викладання лекційного матеріалу. Однак мова йде не про переважне використання діалогічних методів, а про спрямування їх на вирішення завдань у відповідності з поставленими цілями підготовки до формування толерантності дітей дошкільного віку на матеріалі різних навчальних дисциплін та при реалізації всієї освітньої програми в цілому.

Список використаних джерел

1. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. Л. Ортинський – К.: Центр учб. літер., 2009. – 472 с.
2. Калитова А. Ю. Формирование готовности будущего учителя к развитию толерантного отношения учащихся к человеку : автореф. дис... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования / А. Ю. Калитова. – Самара, 2011. – 21с.
3. Асташова Н. А. Проблема воспитания толерантности в системе образовательных учреждений / Н. А. Асташова // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика) : [сб. науч.-метод. статей]. – М., 2003. – С. 79-85.
4. Галицких Е. О. Диалог в образовании как способность становления толерантности : [учеб.-метод. пособие] / Е. О. Галицких. – М., 2004. – С.220.
5. Кривошапка І. В. Виховання толерантності майбутніх викладачів вищої школи в умовах магістратури : автореф. дис... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 – теорія і методика виховання / Ірина Василівна Кривошапка. – Київ, 2015. – 21 с.
6. Коваль Т. В. Формування готовності майбутніх учителів школи першого ступеня до роботи з батьками в поліетнічному середовищі : автореф. дис... канд. пед. наук 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Т. В. Коваль. – Київ, 2015. – 21с.
7. Погодина А. А. Подготовка будущих педагогов к воспитанию толерантности у школьников : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 – теория и методика профессионального образования / А. А. Погодина. – Ярославль, 2006. – 281 с.

Стаття надійшла до редакції 25.02.2016

ЛЯПУНОВА В.

Мелитопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ДИАЛОГИЧЕСКИХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ВОСПИТАТЕЛЕЙ К ФОРМИРОВАНИЮ ТОЛЕРАНТНОСТИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В статье представлен обзор диалогических методов обучения, которые могут использоваться в процессе профессиональной подготовки будущих воспитателей к формированию толерантности у детей дошкольного возраста. Раскрыты специфические особенности использования в образовательном процессе вузов наиболее распространенных из них. Сделан акцент на необходимости гармоничного соотношения монологических и диалогических методов обучения.

Ключевые слова: диалогические методы, диспут, кейс-метод, портфолио, игровые методы, тренинг, модерация

LYAPUNOVA V.

Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytsky, Ukraine

THE USE OF DIALOGICAL TEACHING METHODS IN THE FUTURE TEACHERS' TRAINING TO FORM PRESCHOOL CHILDREN'S TOLERANCE

The problem of formation of future teacher's readiness to the development of tolerance in preschool children is little studied in science. The need to fill the specified gap in scientific knowledge

determines the topicality of this article. Students' training to build tolerance in children was carried out by a combination of their specific methods in the modern pedagogical technologies. Personality-oriented and reflexive methods and ones based on a dialogical basis are the most accurately focused on the development of tolerance and students' training to build tolerance of preschool children. They make it possible to minimize the use of traditional teaching of lecture material.

The article presents an overview of dialogical teaching methods that can be used in the process of future teachers' professional training to form tolerance in preschool children. The specific features of using the most common methods, such as discussion, case method, workshop, portfolio technology, playing techniques, project activities methods, critical thinking development, trainings and moderation in the University educational process have been revealed. The necessity of a harmonious correlation between monological and dialogical teaching methods is noted.

Keywords: *dialogical methods, discussion, case method, portfolio technology, playing techniques, training, moderation*